

DIN NUMISMATICA GETO-DACICĂ

DE

CONSTANTIN PREDĂ

Monetăria geto-dacică, alături de cea celtică, constituie unul din cele mai interesante capitole ale numismaticii antice. Integrată în rindul manifestărilor de caracter „barbar”, confundată multă vreme cu monetăria celtică, numismatica geto-dacică ni se înfățișează acum ca o unitate bine definită. Deși s-a dovedit a fi un domeniu dificil de cercetat, importanța ei pentru cunoașterea istoriei economice și politice a Daciei preromane este cu totul remarcabilă.

Cercetările dedicate monetăriei geto-dacice au parcurs un drum lung și anevoios, dar încununat de succes. De la note și informații, la studii și lucrări de sinteză, de la descoperiri izolate la tezaure mari, numismatica geto-dacică a ajuns să se sprijine pe un bogat și variat material documentar. La progresele realizate în acest domeniu au contribuit numiști și istorici de seamă, printre care se remarcă Constantin Moisil¹, V. Pârvan², K. Pink³, precedați de E. A. Bielz⁴ și Ö. Gohl⁵ și urmați de B. Mitrea⁶, Oct. Floca⁷, Oct. Iliescu⁸, C. Preda⁹, Eug. Chirilă¹⁰, I. Winkler¹¹, Th. Gerasimov¹², Eva Kolníková¹³ și alții. Studiarea completă a întregului material numismatic ne arată o dată în plus că monedele de tip Filip al II-lea sau de tip greco-macedonean, cum sînt denumite adesea, reprezintă una din cele mai importante și mai caracteristice

¹ Const. Moisil, în *Lui Ion Bînanu — amintire*, București, 1916—1921, p. 307—331; BSNR, 15, 1920, p. 59—78; CNA, 12, 1940, p. 241—248; în *Buletin științific al Academiei RPR*, I, 1948, 1, p. 1—7 și II, 2—4, 1950, p. 53—65.

² V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 598—606.

³ K. Pink, *Die Münzprägung der Ostketten und ihrer Nachbarn*, Diss. Pann., S. II, 15, 1939.

⁴ E. A. Bielz, *AVSL*, 11, 3, 1874, p. 454—468.

⁵ Ö. Gohl, *Numismatikal Közlöny*, 1903—1915 (passim).

⁶ B. Mitrea, *ED*, 10, 1945, p. 27—58; idem, *Studii și referate*, I, 1954, p. 290—302; idem, *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 156—177.

⁷ Oct. Floca, *Dacla*, 11—12, 1945—1947, p. 71—104.

⁸ Oct. Iliescu, *CNA*, 16, 1942, p. 40—42 și 17, 1943, p. 170—175; S. Dimitriu și Oct. Iliescu, *Dacla*, N.S., 3, 1959, p. 259—310.

⁹ C. Preda, *Jahrbuch f. Numismatik und Geldgeschichte*, 16, 1966, p. 63—82; idem, *Dacla*, N.S., 8, 1964, p. 353—361; idem, *ArchMold*, 4, 1966, p. 138—173; idem, *SCN*, 4, 1968, p. 47—68; idem, *Moneda antică în România*, București, 1968; idem, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973; idem, *BSNR*, 1975, p. 13—22.

¹⁰ Eug. Chirilă, *Dacla*, N.S., 9, 1965, p. 185—200; idem, *Der Münzhort von Șilindia*, Oradea, 1972.

¹¹ I. Winkler, *Numismatický Sbornic*, Praga, 5, 1958, p. 5—43; idem, *Acta Arch Carp.*, 8, 1966, p. 83—110 și 10, 1968, p. 111—115; idem, *Acta MN*, 5, 1968, p. 33—48 și 6, 1969, p. 67—88; idem, *Apulum*, 7, 1, 1968, p. 209—228.

¹² Th. Gerasimov, *Izvestija*, Sofia, 1934—1968 (passim).

¹³ Eva Kolníková, *SCN*, 5, 1971, p. 39—49.

manifestări culturale din Dacia în secolele II—I î.e.n. Acest proces monetar, departe de a se confunda cu o simplă operație de imitare a unor prototipuri greco-macedonene, reflectă în mod fidel caracterul societății geto-dace din perioada anterioară lui Burebista. Rezultat direct al dezvoltării generale a populației locale din regiunile carpato-dunărene, monetăria de tip Filip al II-lea se dovedește a fi unul din izvoarele de prim ordin ale istoriei economice și social-politice a geto-dacilor.

Primele manifestări din acest domeniu au avut loc în zona getică a Dunării, în prima jumătate a secolului al III-lea î.e.n., unele din cele mai vechi monede datînd din jurul anului 300 î.e.n. Monedele din această perioadă de început au fost emise foarte probabil la sud de Dunăre și au luat ca model principal tetradrahmele postume ale lui Filip al II-lea¹⁴.

Apariția primelor monede locale în regiunea getică a Dunării nu este un fenomen izolat sau întâmplător. Procesul ca atare se înscrie într-un context mai larg istoric, caracteristic ambelor maluri ale Dunării. El ne apare ca un rezultat firesc al stadiului de dezvoltare a populației getice și o consecință a transformărilor economice, care se petrec în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. în această regiune. Extinderea influenței politice și economice a statului macedonean din timpul lui Filip al II-lea și Alexandru cel Mare pînă la nord de Dunăre creează condițiile necesare unei mai bune circulații a monedelor și produselor greco-macedonene pe spații întinse, de la Balcani pînă la Carpați. Înmulțirea schimburilor intertribale și condițiile favorabile menționate au dus la apariția primelor monede getice de tip Filip al II-lea¹⁵.

Aceste prime emisiuni, toate tetradrahme de argint, au un stil bun, foarte apropiat de original, și un număr mare de variante ce nu pot fi încadrate în serii monetare. Din acest motiv este încă dificil de a stabili cu mai multă precizie centrul principal de emiter.

De la mijlocul secolului al III-lea î.e.n., monetăria de tip greco-macedonean din Dacia cunoaște o primă fază principală de dezvoltare, ce se întinde pînă către mijlocul secolului al II-lea î.e.n. Pentru această perioadă, centrele monetare mai importante apar în părțile de nord și de vest ale Daciei. Aceste emisiuni se caracterizează printr-o mare varietate de tipuri, care continuă să utilizeze, ca prototip principal, tetradrahmele lui Filip al II-lea, la care se mai adaugă tetradrahmele Audoleon, Larissa și cele cu cap janiform. Cele mai multe au reprezentările bine reliefate, cu elemente decorative suplimentare. Pe revers se întilnesc resturi de legendă, sigle, monograme, simboluri, lira, porcul mistreț, lupul și pasărea, precum și o serie de contramărci și tăieturi. Tezaurile din această vreme cuprind de obicei tipuri monetare foarte diferite ca stil¹⁶.

În masa aceasta de emisiuni au putut fi totuși precizate cîteva tipuri mai importante. Pentru nordul și nord-vestul Daciei sînt caracteristice tipurile: Crișeni-Berchieș¹⁷, Tulghieș¹⁸, Șilindia¹⁹, Tonciu și Sighet; în

¹⁴ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 27—47.

¹⁵ *Ibidem*, p. 19—26.

¹⁶ *Ibidem*, p. 49—182.

¹⁷ Eug. Chirilă, *Dacia*, N.S., 9, 1965, p. 185—200.

¹⁸ Eug. Chirilă, N. Chidloșan, I. Ordentlich, N. Kiss, *Der Münzhort von Șilindia*, Oradea, 1972.

¹⁹ Dorin Popescu, *Dacia*, 9—10, 1941—1944, p. 201—229.

partea de vest se remarcă tipurile : Criciova, Ramna, Banat ; în sud-vestul Daciei (Oltenia) : Larissa ²⁰ și cu cap janiform, la Dunăre tipul Rasa, iar la est de Carpați (Moldova) tipul Huși-Vovriești ²¹. Monedele acestui ultim tip sînt mai unitare ca stil, dar răspindite pe o arie foarte întinsă, remarcîndu-se în mod deosebit prin numărul mare și variat de contramărci și tăieturi.

Analiza numismatică și stilistică, descoperirile arheologice și datele istorice ne dau posibilitatea să distingem, printre monedele din această perioadă, și unele tipuri monetare care pot fi atribuite celților stabiliți în Dacia. Asemenea emisiuni se constată în special în monetăriile din nordul și nord-vestul Daciei, acolo unde celții sînt bogat documentați arheologic, începînd încă din a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., și unde se întilnesc ornamente și simboluri monetare tipic celtice. În această privință sînt deosebit de semnificative legăturile stilistice ale acestor monede cu tipuri monetare celtice din zona Dunării de Mijloc.

Influențele și raporturile stilistice dintre monedele emise în nordul și nord-vestul Daciei și cele din regiunea Dunării de Mijloc s-au exercitat, după cum ne-o arată ultimele cercetări, de la est spre vest și nu invers cum era de așteptat. Există temeuri care permit să se afirme că cele mai vechi monede celtice din centrul și sud-estul Europei au fost emise în părțile de nord-vest ale Daciei.

Pentru multe din tipurile monetare din această vreme, cu excepția celor din Banat și Oltenia, al căror caracter geto-dacic pare a fi asigurat, este greu deocamdată de stabilit o limită precisă între emisiunile geto-dacice și celtice. Este foarte probabil ca în unele cazuri să nu avem de-a face decît cu influențe și elemente celtice preluate de daci. Rămîn, de asemenea, nerezolvate suficient unele probleme legate de monedele de tip Huși-Vovriești, prevăzute cu multe contramărci și tăieturi. Deși ele se concentrează în partea de mijloc a Moldovei, descoperiri importante se cunosc și în nordul extrem al Daciei și în vest, pînă dincolo de Tisa. În astfel de condiții nu se poate stabili cu exactitate centrul de emisie și nici nu se poate găsi o explicație satisfăcătoare a dispersării neobișnuite a acestor monede.

Amestecul mai multor tipuri monetare într-un singur tezaur, circulația acestora pe distanțe relativ mari reflectă după toate probabilitățile situația social-politică din Dacia în secolele III—II î.e.n. În consecință, caracterul descoperirilor monetare din această perioadă vine să demonstreze nu numai prezența, în spațiul respectiv, a mai multor triburi ci și existența unor raporturi strînse între daci și celți. Totodată aceleași documente numismatice ne indică existența unor mișcări sau deplasări de populații în cuprinsul Daciei, ale căror direcții și cauze nu le putem încă stabili. În astfel de mișcări și contacte a fost antrenată populația din Transilvania, Moldova, Banat și Oltenia. Rămîn în afara acestor acțiuni geții din Muntenia și sudul Moldovei, la care nu circulă monede tipice celorlate regiuni ale Daciei.

De la mijlocul secolului al II-lea î.e.n. și pînă în jurul anului 70 î.e.n. se poate vorbi de o a doua fază principală a monetăriei geto-dacice. Această

²⁰ S. Dimitriu și Oct. Iliescu, *Dacia*, N.S., 3, 1959, p. 259—310.

²¹ C. Preda, *Arh.Mold.*, 4, 1966, p. 138—173 și *Monedele geto-dacilor*, p. 111—131.

etapă se caracterizează printr-o reducere simțitoare a tipurilor monetare și printr-o creștere a numărului emisiunilor și a ariei de răspindire pentru fiecare tip monetar în parte. Se dezvoltă noi centre monetare, mai ales în sudul Daciei. Stilul monedelor devine foarte schematic, greutatea scade adesea la jumătate, iar titlul argintului se depreciază²².

Pentru această fază au fost identificate și localizate patru tipuri monetare principale, corespunzătoare, pe plan social-politic, a patru mari uniuni de triburi geto-dace. Din rindul acestora se impun mai întâi, prin volumul descoperirilor și aria de circulație, monedele din partea centrală a Munteniei, cunoscute sub numele de tip Virteju-București²³. Aria lor de răspindire acoperă cea mai bogată și mai unitară zonă arheologică getică din secolele II—I î.e.n., cu importanțele așezări de la Popești, Cetățeni, Zimnicea, Crășani, Tinosu, Vlădiceasca, Chirnoși, Albești etc. Pe baza datelor oferite de studiul monedelor de tip Virteju-București, coroborate cu rezultatele cercetărilor arheologice, s-a ajuns la identificarea uneia din cele mai importante uniuni de triburi getice, care se întindea între Dunăre și Carpați, riurile Vedea și Ialomița, cu o concentrare de populație pe văile riurilor Argeș și Dimbovița. În această uniune de triburi urmează să vedem pe urmașii geților urmăriți de Alexandru cel Mare în anul 335 î.e.n. și ai celor care, sub Dromichete, au învins armata lui Lysimach.

Un al doilea centru monetar s-a dezvoltat în aceeași perioadă în nord-estul Munteniei și sudul Moldovei, fiind reprezentat prin monedele de tip Dumbrăveni²⁴ și Inotești-Răcoasa²⁵. Pe plan social-politic aceste emisiuni corespund unei uniuni de triburi getice, care se întindea între valea riului Buzău, cu așezările de la Cîrlomănești și Pietroasele și cursul inferior al Siretului, cu așezările de la Poiana și Cindești. După toate probabilitățile, în fruntea geților din această regiune, în secolele III—II î.e.n. se aflau cunoscuții regi locali Zalmodegikos și Rhemaxos²⁶.

Pentru regiunea de la vest de Olt, corespunzătoare Olteniei de astăzi, sînt caracteristice monedele de tip Aninoasă—Dobrești²⁷. Aceste emisiuni au permis determinarea unei a treia uniuni de triburi getice principale anterioare lui Burebista, care ocupa în special văile riurilor Jiu și Olt.

Cea de a patra uniune de triburi dace a putut fi identificată și localizată în Dacia intracarpatică mai ales pe văile Mureșului și Tirnavelor. În această regiune domină monedele scyphate reprezentate prin tipurile Rădulești-Hunedoara²⁸, Aiud, Sibiușel și Toc-Chereluș²⁹.

Din studiile și analiza descoperirilor monetare rezultă că aceste patru mari uniuni de triburi reprezentau principalele formațiuni social-politice ale Daciei din perioada premergătoare lui Burebista. Ele ne apar ca unități politice încheiate, bine organizate și cu o viață economică

²² Idem, *Monedele geto-dacilor*, p. 183—343.

²³ *Ibidem*, p. 245—247; B. Mitrea, *Studii și referate*, I, 1964, p. 290—302.

²⁴ C. Preda, Gh. Constantinescu, *SCN*, 4, 1968, p. 21—45.

²⁵ C. Preda, I. T. Dragomir, *SCN*, 6, 1975, p. 27—39; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 247—270.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 247—288.

²⁸ Oct. Floca, *Dacia*, 11—12, 1945—1947, p. 71—104; C. Preda, *op. cit.*, p. 300—307.

²⁹ I. Winkler, *SCN*, 4, 1968, p. 69—100; C. Preda, *op. cit.*, p. 307—310.

proprie. Între aceste uniuni de triburi au existat relații culturale și de schimb, mai strînse dovedindu-se, pe de o parte între geții din Cimpia Dunării cu geții de pe Siret, iar pe de alta între geții de la vest de Olt (Oltenia) și dacii din regiunea intracarpatică. Relații deosebit de însemnate au întreținut geto-dacii din zona extracarpatică cu lumea greacă și tracică din sud. Paralel cu alcătuirea celor patru formațiuni politice din Dacia are loc și procesul de desăvîrșire și generalizare a culturii geto-dace. Se poate spune că acum existau toate condițiile unificării geto-dacilor, unificare pe care o va realiza Burebista.

O categorie aparte în raport cu celelalte emisiuni de tip macedonean din cea de-a doua fază a monetăriei locale din zona carpato-dunăreană o constituie monedele de tip Filip al III-lea Arideul. Ele se caracterizează mai întii prin faptul că au folosit ca prototip emisiunile regelui macedonean Filip al III-lea. În al doilea rînd se constată că în cazul de față au fost emise paralel și aproape în mod egal, atît monede cu nominal mare din seria tetradrahmelor, cît și monede divizionare, copii după drahmele aceluiași rege.

Monedele de tip Filip al III-lea Arideul au o arie de circulație destul de întinsă, fiind comună geților de pe ambele maluri ale Dunării. Deosebirea constă doar în faptul că în timp ce în dreapta Dunării se cunosc mai ales tezaure mari, la geții din stînga fluviului se întîlnesc mai frecvent monede izolate, destul de des în așezări, și mai rar tezaure monetare. Cercetările întreprinse pînă acum lasă impresia că aceste monede au fost emise de traco-geții din sudul Dunării, fără a exclude posibilitatea ca unele variante ale acestora să fi fost bătute la geții nord-dunăreni. O clarificare a acestei probleme va fi posibilă doar în urma publicării și cunoașterii tuturor monedelor descoperite și a stabilirii centrelor de emiter. Aria de circulație a monedelor de tip Filip al III-lea, relativ comună ambelor maluri ale Dunării, este o dovadă sigură a existenței unor raporturi foarte strînse între geții nord-dunăreni și cei de pe cealaltă parte a fluviului ³⁰.

O altă problemă, de data aceasta cu aspect economic, pe care o relevă cercetările numismatice din domeniul amintit, se referă la absența monetărilor de tip Filip al II-lea din Tracia și regiunea vest-pontică. Se știe că în Tracia și în teritoriul traco-getic dintre Dunăre și Balcani, monedele lui Filip al II-lea, în special tetradrahmele, au cunoscut cea mai largă răspîndire și cea mai intensă circulație ³¹. Cu toate acestea, în regiunile respective nu au luat ființă monetării locale de tip Filip al II-lea. Excepție face doar zona sud-dunăreană imediată, unde se constată prezența izolată a unor imitații de tip Filip al II-lea în cursul secolului al III-lea î.e.n., ca un proces mai puțin bine organizat și cu totul local ³². În aceeași zonă se emit însă, către mijlocul secolului al II-lea î.e.n., de data aceasta ca proces organizat, monede de tip Filip al III-lea Arideul ³³. În Tracia

³⁰ C. Preda, *op. cit.*, p. 328—343.

³¹ Th. Gerasimov, *Izvestija*, Sofia, 1934—1966 (cronica descoperirilor monetare).

³² *Ibidem*, 26, 1963, p. 259; K. Plnk, *op. cit.*, p. 35; C. Preda, *op. cit.*, p. 29—47.

³³ C. Molsl, BSNR, 1920, p. 71 și 79; K. Plnk, *op. cit.*, p. 116—119; I. Winkler, *Acta MN*, 3, 1966, p. 75—89; C. Preda, *op. cit.* p. 328—343 și în *SCIV*, 20, 1969, 2, p. 347—352.

propriu-zisă însă și în regiunea de vest a Mării Negre acestea lipsesc cu desăvârșire. Situația nu se datorează unei simple întâmplări, ea fiind determinată de o cauză economică. Tracia, ca și întreg litoralul de vest al Mării Negre, se aflau în sfera de influență a lumii grecești. Monedele orașelor grecești au circulat în toate zonele învecinate, suplinind nevoia unei monede locale, ca în regiunile carpato-dunărene³⁴. De asemenea, în Tracia se emit monede proprii de tip grecesc, cu numele dinăștilor locali³⁵ și circulă totodată și monede venite din orașele grecești din apropiere. În vremea lui Lysimach, Tracia devine un stat elenistic în care formele de viață economică se apropie de cele ale civilizației grecești. În astfel de condiții este firesc ca în regiunile amintite, dominate de economia greco-macedoneană, să nu fi luat ființă monetării de tip „barbar”. În schimb acestea se vor dezvolta în regiunile Dunării de Jos și de Mijloc și în bazinul carpatic, acolo unde nevoia unei monede locale devenise acută.

În părțile de nord ale Dobrogei a fost semnalată mai de mult prezența citorva monede din așa zisa „seria adiacentă a tipului Prundu-Jiblea”³⁶. Alte câteva piese din aceeași categorie au fost semnalate recent în colțul de nord-vest al Dobrogei, în zona Măcinului³⁷. Deși rămân nelămurite încă unele aspecte importante în legătură cu aceste monede, asemănarea lor cu tipul Jiblea, greutatea scăzută și locul exact de emisie, totuși n-am vrea să punem la îndoială proveniența lor nord-dobrogeană. Pentru a accepta informațiile respective și existența unui atelier monetar de acest tip în zona Măcinului fără nici o rezervă, se impune în mod necesar completarea documentării actuale cu noi descoperiri.

Admițând însă, fie și numai pe această bază, că monedele în discuție ar fi fost emise în părțile de nord-vest ale Dobrogei, faptul în sine nu știrbește cituși de puțin din valoarea și esența concluziilor noastre referitoare la absența emisiunilor monetare geto-dacice de tip macedonean din teritoriul dobrogean, respectiv din regiunea vest-ponctică. Descoperirile amintite, reprezentate doar de câteva piese, se plasează în imediata vecinătate a Dunării și a teritoriului getic nord-danubian, departe de zona vest-ponctică. Numai pe temeiul acestei descoperiri ar fi cu totul lipsit de prudență să se vorbească de o monetărie geto-dacică de tip Filip al II-lea în Dobrogea ca de un proces specific și general al acestui teritoriu. Prezența monedelor respective în zona Măcinului trebuie explicată și înțeleasă numai prin prisma procesului monetar geto-dacic de tip greco-macedonean din spațiul carpato-dunărean. Nu excludem, cum n-am exclus nici altă dată³⁸, ca în viitor să mai apară monede geto-dace de-a lungul malului dobrogean al Dunării. Dar este puțin probabil că asemenea monede ar putea să apară

³⁴ B. Pick și K. Regling, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands, Dacien und Moesien*, I, 1, 1898, și I, 2, 1910.

³⁵ N. A. Mușmov, *Les monnaies des rois traces*, Godišnik—Plovdiv, 1925, Sofia, 1927, p. 195—251; Idem, *Anticini moneti i monetiti na blgarskiti țare*, Sofia, 1912; A. Sallet, *Zeitschrift f. Numismatik*, 1, 1874, p. 163—171; E. Muret, *BCH* 3, 1874, p. 409—418.

³⁶ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 152—154, după informația lui Traian Darle; pentru prezența altor monede dacice în Dobrogea, vezi și C. Moisil, în *Arhiva Dobrogei*, I, 1916, extras, București, 1916, p. 32.

³⁷ E. Oberländer-Tirnovanu, *Comunicare la sesiunea Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța*, din anul 1978.

³⁸ C. Preda, *op. cit.*, p. 180—182; Idem, *BSNR*, 67—69, 1973—1974, p. 73—67.

în sfera directă de influență a orașelor grecești, ca emisiuni ale geților din zona centrală a Dobrogei și a litoralului de vest al Mării Negre și ca un proces organizat cu caracter unional-tribal.

Am dori să mai atragem atenția și asupra unui alt aspect al problemei. Monedele de tip Filip al II-lea de la Măcin, al căror stil se apropie de cel al emisiunilor de tip Prundu-Jiblea, apar exact în vecinătatea cetății Arrubium și nu departe de Noviodunum, localități antice cu denumiri celtice³⁹. Desigur ar fi prematur de încercat și de făcut o legătură între aceste denumiri și monedele de la Măcin fără a dispune și de alte informații arheologice sau literare. Este totuși o coincidență, probabil deloc întâmplătoare, ce n-ar trebui trecută cu vederea și care, oricum, se impune cel puțin ca o ipoteză de lucru.

În teritoriul getic dintre Dunăre și Marea Neagră se cunoaște totuși o categorie de monede locale. Este vorba de emisiunile regelui get Moskon, date în secolul al III-lea î.e.n. Acestea provin dintr-un atelier getic din părțile de nord ale Dobrogei. Ele se apropie însă, ca realizare tehnică și ca factură, de monedele grecești, fiind prevăzute cu reprezentări proprii, dar cu legendă în limba greacă⁴⁰.

De subliniat însă faptul că monedele regelui Moskon se cunosc doar în câteva exemplare și că ele reprezintă o manifestare izolată și limitată în spațiu și în timp.

În consecință rămâne să admitem în continuare că procesul monetar de tip Filip al II-lea, specific geto-dacilor nord-dunăreni, nu s-a impus și la geții dintre Dunăre și Marea Neagră, datorită prezenței orașelor grecești vest-pontice, care au atras în sfera lor de influență economică principală masă a autohtonilor din această regiune. În mediul local amintit au pătruns numeroase monede și produse grecești care au suplinit din plin nevoia unor monetării proprii ca în stînga Dunării.

Activitatea monetară de tip Filip al II-lea din Dacia încetează aproximativ după primele trei decenii ale secolului I î.e.n. Acest moment coincide cu data unificării geto-dacilor de către Burebista. Dispariția unei bogate monetării într-un moment de maximă dezvoltare economică și social-politică a constituit multă vreme o problemă greu de rezolvat. În 1960 s-a descoperit în cetatea dacică de la Tilișca, jud. Sibiu, 14 ștanțe monetare (tipare) redînd în mod fidel imagini ale denarilor romani republicani⁴¹. Studiarea acestei prețioase descoperiri și a numeroaselor tezaure de denari romani din Dacia a dus la concluzia că geto-dacii n-au încetat să emită monede după primele trei decenii ale secolului I î.e.n., așa cum s-a crezut multă vreme. Ei n-au făcut decît să schimbe tipul și caracterul monetării, prin abandonarea celei vechi și adoptarea celei de tip roman republican⁴². O asemenea schimbare era impusă de noua formă de organizare politică. O unitate politică de caracter statal, de genul celei înteme-

³⁹ R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1939, p. 84.

⁴⁰ C. Preda, SCIV, 15, 1984, 3, p. 401—408; idem, *Monedele geto-dacilor*, p. 181; R. Ocheșeanu, Pontica, 3, 1970, p. 125—129.

⁴¹ N. Lupu, *Jahrbuch f. Numismatik und Geldgeschichte*, 17, 1967, p. 12—121.

⁴² B. Mîtreă, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 53—64; C. Preda, *Magazin Istoric*, 2, 1968, 1, p. 34; M. Chițescu, SCN, 7, 1970, p. 53—70.

iate de Burebista, nu se mai putea folosi de vechile monedării distribuite pe uniuni de triburi. Acestea au dispărut odată cu autoritatea lor emitentă, respectiv cu integrarea uniunilor de triburi în statul geto-dac al lui Burebista. O formațiune politică statală avea nevoie de o monedă unică⁴³. Cum la această dată denarul Romei republicane devenise o monedă curentă pe piața internațională, ajungând să circule și în Dacia, s-a găsit în emisiunile respective noul tip monetar pe care-l vor adopta monedăriile din Dacia lui Burebista. Adoptarea unui singur tip monetar pentru întreaga Dacie constituie cea mai elocventă dovadă a caracterului unitar al statului lui Burebista. Aceeași monedărie indică totodată și stabilirea unor relații de schimb intense ale geto-dacilor cu lumea romană și o orientare clară a acestora spre formele de cultură latină, evidențiind o dată în plus calitățile remarcabile ale lui Burebista de mare organizator și reformator.

Recent s-au exprimat rezerve serioase asupra unei activități bogate a monedării de tip roman republican din Dacia. Fără a se contesta în esența sa acest proces, s-a afirmat că numărul emisiunilor locale de tip roman republican este destul de redus și că descoperirile din Dacia, aproape în exclusivitate, sînt denari emiși în atelierele romane. Prezența unei așa de mari cantități de denari republicani în Dacia este pusă în principal pe seama comerțului cu sclavi⁴⁴. În spirinul acestei opinii sînt menționate unele texte antice, Polibiu⁴⁵ și Strabon⁴⁶. Pe lângă caracterul lor vag și general, textele invocate nu se referă direct la Dacia și nici la epoca de mare circulație a denarilor romani republicani pe piața dacică. Polibiu, de pildă, vorbește de vite, sclavi și alte produse importate de greci din ținuturile pontice în general⁴⁷, într-o epocă anterioară pătrunderii denarului roman republican în Dacia și a extinderii influenței economice și politice a Romei în Balcani.

Explicația recentă dată prezenței masive de denari romani în Dacia este într-un total infirmată de noile realități economice și politice din regiunile balcano-carpato-dunărene, caracteristice primei jumătăți a secolului I î.e.n. După cum se știe, la această dată romanii se instalaseră în Balcani și tindeau acum să-și fixeze granița lor la Dunăre și la Marea Neagră. Adevăratele contacte și conflicte romane cu dacii vor avea loc abia în secolul I e.n., odată cu stabilirea unei granițe comune și directe pe linia Dunării. Pînă la această dată, izvoarele vorbesc de ajutor militar acordat de geto-daci unor comandanți romani și de acțiuni frecvente de pradă întreprinse de geto-daci la sud de Dunăre. Romanii nu ajunseseră încă să domine politic și economic la această dată nici o regiune a Daciei, pentru a putea pune problema recrutării de sclavi și încă a unui număr așa de mare cum se pretinde.

În aceeași perioadă de timp, Dacia, unificată de Burebista, devenise una din cele mai însemnate puteri din sud-estul Europei⁴⁸. Pentru realizarea planului său de refacere și întărire a unității geto-dace, Burebista a avut permanent nevoie de armată numeroasă. În Dacia acestei

⁴³ C. Preda, *Contemporanul*, 1 (1678), 5. I. 1979, p. 7.

⁴⁴ M. Crawford, *The Journal of Roman Studies*, 67, 1977, p. 117-124; *idem*, *SCN*, 7, 1980, p. 51-52.

⁴⁵ Polibiu, IV, 38, 4-5; 50, 2-4.

⁴⁶ Strabon, XIV, 5-2 (668).

⁴⁷ Polibiu, *op. și loc. cit.*

⁴⁸ I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, ed. a II-a, București, 1977.

perioade se constată existența celui mai înalt nivel de dezvoltare economică și cea mai intensă locuire din câte au cunoscut teritoriile geto-dacice vreodată. Tot acum continuă să circule monedele grecești și macedonene din Macedonia Prima, Apollonia și Dyrrhachium și din Thasos.

Descoperirile de denari romani, copii și originale, și de monede greco-macedonene se întâlnesc răspindite în mod egal pe întreg teritoriul geto-dacic, ceea ce indică limpede o activitate economică obișnuită și schimburi normale de produse în care nu poate fi inclus în nici un caz un comerț cu sclavi. Într-o astfel de situație era de așteptat ca veniturile, respectiv monedele obținute din vânzarea sclavilor, să se fi concentrat în mâinile păturii conducătoare și a puterii centrale, aflată acum în mina unui rege unic al Daciei. Recentele cercetări ale Marianeî Chîțescu, la baza cărora stă o analiză de amănunt a unor mari tezaure de denari din Dacia, au relevat o dată în plus că în cuprinsul acestora se întâlnesc numeroase emisiuni realizate de geto-daci după cele romane⁴⁹.

Succinta analiză a situației economice și politice, precum și a descoperirilor monetare din Dacia epocii lui Burebista, nu justifică cu nimic recenta încercare de a pune numărul mare de monede romane republicane din Dacia pe seama unui pretins comerț cu sclavi. Argumentele aduse în sprijinul acestei teze se dovedesc a fi complet lipsite de temei, atîta vreme cît ele nu țin seama de realitățile istorice ale epocii respective și de datele directe oferite de descoperirile arheologice și numismatice. Rămîne greu de înțeles de ce trebuie să se caute explicația unui proces bine definit în afara sferei directe de documentație și a cadrului istoric propriu. O înlănțuire și o imbinare a faptelor politice, economice și numismatice atît de evidente nu pot fi trecute cu vederea. Realizarea unității geto-dacilor, generalizarea culturii și apogeul dezvoltării economice și politice a Daciei, care au determinat schimbarea sistemului monetar, pot explica în suficientă măsură numărul mare de denari de tip roman republican descoperiți pînă în prezent în România. Ștanțele monetare apărute în mai multe părți ale Daciei demonstrează limpede că procesul de copiere a denarului roman nu se prezintă ca ceva izolat, ci dimpotrivă, el apare ca un fenomen general la geto-daci în epoca lui Burebista.

În cadrul general al numismaticii geto-dacice sînt incluse și monedele de aur cu legenda Koson. În ciuda numeroaselor ipoteze emise în privința locului de emiterie, apartenenței etnice și semnificației legendei, aceste interesante monede nu pot fi rupte de teritoriul Daciei. În primul rînd trebuie amintit în sprijinul acestei teze că singurele descoperiri certe s-au făcut în Dacia aproape exclusiv în regiunea intracarpatică. În al doilea rînd, înființarea și utilizarea de către geto-daci în secolul I î.e.n. a unor monetării de tip roman republican (Tilișca) ar veni în sprijinul părerii emiterii în Dacia a monedelor de tip Koson, monede cu un pregnant caracter roman⁵⁰. Desigur rămîne de lămurit problema provenienței aurului și cea a semnificației legendei. În cazul în care legenda indică numele unui rege geto-dac, ipoteză ce pare din ce în ce mai mult acceptată, atunci

⁴⁹ M. Chîțescu, SCN, 7, 1980, p. 53–70.

⁵⁰ Max Bahrfeldt, Berliner Münzblätter, 1912, nr. 921, p. 251–255; nr. 124, p. 323–326; nr. 126, p. 360–369; I. Winkler, SCIV, 23, 1972, 2, p. 173–199; H. Dalcovicu, Acta MN, 6, 1969, p. 107–110; C. Preda, Monedele geto-dacilor, p. 353–361.

va trebui să se precizeze în ce măsură Koson este sau nu unul și același rege cu Cotiso sau un alt basileu din Dacia.

Cercetările efectuate pînă în prezent în domeniul monetăriei geto-dacice au ajuns la rezultate importante în direcția clasificării tipologice și localizării celor mai de seamă categorii de monede, a cronologiei relative și absolute, a stabilirii principalelor centre de emiterie și a ariei de circulație a diferitelor tipuri monetare. De asemenea, aceleași cercetări au scos în evidență contribuția acestor documente la rezolvarea unor probleme importante din istoria economică și social-politică a Daciei preromane. Cercetărilor numismatice viitoare le revine sarcina unei mai bune și ceva mai clare delimitări a raporturilor dintre emisiunile geto-dacice și cele celtice, a stabilirii centrelor de emiterie pentru unele din categoriile monetare, a provenienței argintului și chiar a unei mai bune cunoașteri a începuturilor monetăriei de tip greco-macedonean din Dacia. Sarcini importante revin totodată cercetărilor numismatice și în rezolvarea problemei monetăriei de tip roman-republican (Tilișca), unde urmează să se stabilească criteriile pe baza cărora să se poată distinge emisiunile locale de cele venite din atelierle romane și să se fixeze perioada de timp mai exactă a emiterii acestui tip monetar. Găsirea unor răspunsuri și la aceste ultime probleme va însemna și o contribuție la o cît mai bună cunoaștere a istoriei Daciei preromane.